

RUSKI I HRVATSKI: TRANSLITERACIJA I / ILI TRANSKRIPCIJA

Igor Živković*

Filozofski fakultet, Zagreb

Članak razmatra temu prijenosa riječi (prije svega imena i naziva) iz ruskoga jezika na hrvatski jezik. Opisuje se trenutno stanje. Mnoge ruske riječi ulaze u hrvatski jezik preko engleskoga, te se tako narušava logika slavenskih jezika i gramatička pravila koja su im svojstvena. Pravopisna pravila hrvatskoga jezika rješavaju navedeni problem na razne načine. Članak nudi sustavni prijenos riječi u tri koraka: najprije transliteracija, zatim transkripcija, te na kraju označavanje mjesta naglaska.

Ključne riječi: ruski jezik, hrvatski jezik, transliteracija, transkripcija

Svakodnevno se susrećemo s pravopisnim i pravogovornim problemom – kako napisati i pročitati neku rusku riječ, naročito rusko ime ili naziv. Pravopisi posvećuju pozornost isključivo pisanju imena i naziva, a kada se radi o drugim riječima, njima ne posvećuju pozornost. Problem nije nov i nije specifičan samo za nas. Isti problem imaju i drugi, npr. Rusi kada žele svoje ime napisati latinicom, kada trebaju poslati elektroničku poštu ili SMS, a postoji samo latinički sustav znakova, kada Englezi trebaju napisati ime nekoga novog ruskog pisca ili političara. Svaki jezik-primatelj, dakle onaj koji preuzima nešto strano, rješava navedeni problem na svoj način. Kod nas je problem dodatno zakompliciran posljednjih godina jer većina informacija s Istoka dolazi preko Zapada. Tako se pojavljuju neki čudni oblici ruskih riječi, pa čitamo o knjigama *Pelewina*, *Tolstoya*, uspjesima Irine *Sluckaje*, ubojstvu *Anne Politovskaje*, događajima u *San(k)t-Petersburgu*, uspjesima ruske *zbornaje* reprezentacije... Rusisti znaju da se radi o – kako bi trebalo pisati – Pjeljevinu, Tolstoju, Sluckoj, Poljitojskoj, Sankt-Pjetjeburgu, kao i to da se ruska riječ *сборная* transliterira kao *sbornaja*, a transkribirati bi je trebalo kao *sborna* (a, usput rečeno, znači – reprezentacija).

Ovaj put se nećemo baviti značenjem riječi, nego nas zanima kako bi bilo najbolje zapisati rusku riječ u sustavu hrvatskoga jezika, tj. kako najbolje prenijeti znakove ruske ćirilice u hrvatsku latinicu, a da pritom svatko može prepoznati riječ o kojoj se radi (prije svega mislimo na imena i nazive, ali ne isključivo na njih) i izgovoriti je približno točno, uvažavajući pritom i fonološke, artikulacijske mogućnosti hrvatskoga govornika. To izgleda

na prvi pogled jednostavno, a zapravo je vrlo složeno iz više razloga: nove generacije ne poznaju ćirilicu, malobrojni uče ruski, a jedan od najvažnijih jest taj što se prema pravilima hrvatskoga pravopisa strana imena pišu izvorno. Kada bi se u našem jeziku strana imena pisala «pohrvaćeno», odnosno fonološki, kao u većini slavenskih (i ne samo slavenskih) jezika, ovaj bi problem bio relativno lako rješiv, ali bi se pojavio drugi problem s kojim se susreću korisnici tih jezika – kako se određena riječ ili ime piše u originalu. Kada se radi o odnosu hrvatskoga i ruskoga jezika, problem je u najmanju ruku dvostruk, ako ne i višestruk. Riječ treba najprije zapisati znakovima drugog sustava («prevesti» je s ćirilice na latinicu), a zatim i uskladiti s fonološkim i, što nije nebitno, morfološkim ustrojem hrvatskoga jezika. Treći je pak problem pitanje mjesta naglasaka u riječi, a slijedi ga problematika izgovora pojedinih vokala i konsonanata koji je uvjetovan pravilima fonološkoga sustava ruskoga jezika. Za prenošenje pisanih znakova jednoga jezičnog sustava (ovdje: ruske ćirilice) u drugi znakovni sustav pisma (ovdje: hrvatsku latinicu) koristi se transliteracija, a za prilagodbu ustroju našega jezika transkripcija. Različiti pravopisi i različiti autori nude različita rješenja, te oko tih pitanja, koja su zapravo stvar dogovora, ne postoji usklađenost. Pitanje naglasaka nije riješeno nikako, a bavljenje izgovorom pojedinih glasova već prelazi granice hrvatskoga jezika i zadire u problematiku ruske fonologije, te se njime niti ne treba baviti, jer bismo tako ušli u sustav drugoga jezika.

Transliteracija ili preslovljavanje je postupak prenošenja znakova iz jednoga sustava u drugi, pri čemu se za svaki znak jezika-davatelja uzima analogni znak jezika-primatelja, kombinacija tih znakova ili neki treći dogovorni znak, što znači da se nastoji točno prenijeti vizualni, pisani oblik izvornika. U tom slučaju npr. Shakespeare *ostaje* Shakespeare, pa transliteracije nema, jer su i engleski i hrvatski jezici koji se služe varijantama istoga, latiničnog pisma (iako se i kod njih može pojaviti problem prenošenja nekih znakova, npr. napišemo li francusko ime François kao Francois, nepravilno smo napisali ime, kao i napišemo li Marenka umjesto ispravnog češkog Mařenka). Za strana latinička pisma se ne koristi transliteracija na hrvatsku latinicu, nego se ime prenosi u izvornom obliku, bez obzira što naše pismo neke znakove ne poznaje, pa to može izazvati pogrešan izgovor te riječi (najčešće imena). Međutim, kada se ruskim pismom napisano ime Достоевский prenese u hrvatski sustav grafije, ono *postaje* Dostoevskij. Pojavljuje se sljedeći morfološki problem. Želimo li deklinirati riječ Shakespeare, dodavat ćemo nastavke u skladu s pravilima morfologije hrvatskoga jezika: Shakespearea, Shakespeareu... tj. dodat ćemo nastavke za imenice koje označavaju živa bića muškoga roda. Želimo li, pak, deklinirati riječ Dostoevskij po istom pravilu, dobit ćemo neke čudne oblike, nesvojtvene ni hrvatskom ni ruskom jeziku: Dostoevskija, Dostoevskiju... Upravo tomu danas svjedočimo u primjerima koje smo naveli: uspjesi Sluckaje, ubojstvo Politovskaje... Dakle, transliteracija ruskih riječi nije dovoljna da bi se riječju moglo baratati u sintetičkom jeziku kao što je hrvatski. Na primjeru ruskoga pokazuje se da ona ima svoju primjenu samo u svom osnovnom rječničkom obliku, tj. da se može prenijeti samo kao riječ u nominativu (kada se radi o promjenjivoj vrsti riječi).

Transkripcija, o kojoj je ovdje riječ, postupak je u kojem se znakovi (slovni zapisi fonema i alofona) prenose u drugi sustav – **iz jednoga jezika u drugi jezik** – prilagođavajući se fonotaktičnim pravilima u drugom sustavu (jeziku-primatelju). Ona se oslanja na mogućnosti

izgovora i njima prilagođava zapis. Tako engleski Shakespeare postaje u izgovoru Šekspir, riječ koja se u jeziku vrlo jednostavno deklinira, a transliterirani ruski Dostoevskij postaje Dostojevski, oblik na koji smo se već navikli. Sada svaki govornik hrvatskoga jezika vidi da se radi zapravo o pridjevu, pa će tu riječ tako i deklinirati: Dostojevskog, Dostojevskom... Ako uporabimo gore navedene primjere Sluckaja i Politovskaja, u transkripciji one trebaju postati Slucka i Poljiovska, i dalje problema neće biti. Međutim, današnji govornici ne prepoznaju navedeni problem. Zašto? Razloga ima nekoliko: ćirilica kao pismo nepoznata je većini hrvatskih ljudi, ruski jezik se relativno malo uči, pa ljudi ne prepoznaju gramatičke oblike i ne znaju običaje transkripcije ruskih riječi, a informacije iz Rusije dolaze do nas preko engleskoga jezika.

Problem nam, zapravo, stvara istovremeno postojanje i miješanje obaju sustava u praksi, tj. susrećemo se čas s jednim, čas s drugim oblikom prijenosa znakova, pa za latinička pisma koristimo izvorni princip pisanja, a za ćirilička (u konkretnom slučaju – rusko pismo) tradicionalno transkribirani fonetski oblik.

Udubimo li se u problematiku, vidjet ćemo da je zapravo stanje još složenije i da možemo govoriti o nekoliko oblika prijenosa ruskih riječi:

1. tradicionalna kroatizacija: Rusija (u originalu Россия – transliterirano Rossija – transkribirano Rosija) ili Lav (u originalu Лев – transliterirano Lev, a transkribirano Ljev)
2. transkripcija: Staljin (Сталин – translit. Stalin)
3. mješavina transliteracije i transkripcije: Lenjingrad (Ленинград – transl. Leningrad, a transkribirano bi trebalo biti Ljenjingrad)
4. hrvatska transliteracija bez transkripcije: Sluckaja (Слудкая) ili Politovskaja (Политовская), što bi nakon transkripcije trebalo biti Slucka, tj. Poljiovska
5. strana transkripcija: Петербург → Petersburg (engleski), umjesto hrvatskoga Pjetjeburg, ili, npr. oblik već navedene riječi Sluckaya umjesto hrvatske transliteracije – Sluckaja, odnosno transkripcije – Slucka.

Kako riješiti tu zbrku? Naravno, prvenstveno se treba osloboditi strane transkripcije, jer ona ni u kom slučaju ne korespondira s hrvatskim jezičnim sustavom. Tradicionalno kroatizirane riječi dopuštaju i sadašnji pravopisi hrvatskoga jezika, pa bi u tom obliku mogle (barem privremeno) ostati, jer su «preuređene» za naš jezik (Rusija, Lav). A što se tiče hrvatske transliteracije i transkripcije, njih bi trebalo uskladiti. Nažalost, ne postoji sustav koji bi odjednom riješio oba problema. Prvi slučaj – transliteracija – omogućuje nam da riječ napišemo u skladu s izvornikom. Ne smijemo zaboraviti da ona zanemaruje pravila izgovora, te traži isključivo točnost i dosljednost u prenošenju znakova, pa se tu radi samo o grafičkoj, a ne i zvukovnoj analogiji. Tek transkripcija (donekle) omogućuje da riječ što točnije izgovorimo, a u slučaju ruskoga (kao i ostalih slavenskih jezika) i da prepoznamo njezin morfološki oblik.

Sami Rusi koriste nekoliko sustava za transliteraciju svoga pisma na latinicu. Tako

postoji ruski standard GOST 16876–71 s uporabom dijakritičkih znakova i bez njih, Pravila međunarodne transliteracije ruskih vlastitih imena AN SSSR, Transliteracija ISO 9 – 1995. Poznati su i američki sustavi za transliteraciju ćirilice Kongresne biblioteke i Princetonskog sveučilišta. Problem transliteracije je relativno lako riješiti, iako, kao što vidimo, nema univerzalnoga sustava. Svakom od 33 znaka ruske abecede pridružuje se neko slovo, bolje rečeno znak u našem sustavu zapisivanja. I naši pravopisi nude svoja rješenja za transliteraciju ruske ćirilice, ali problem je što tri postojeća (i važeća!) pravopisa nude različita rješenja.

29 znakova ne predstavlja problem, te su i u našim novijim pravopisima ujednačeni. Ruski i hrvatski jezik imaju neke uvijek jednake grafeme (A, E, O), neke koji su isti samo kao velika tiskana slova (K, T, M), neke čija je fonetska vrijednost drugačija (ćir. B = lat. V, ćir. H = lat. N, ćir. P = lat. R, ćir. C = lat. S), zatim grafeme X i Y koji nisu u sustavu hrvatskoga pisma, ali ih svi poznajemo iz drugih latiničkih sustava, a oni u ruskom jezičnom sustavu imaju neku drugu vrijednost (X = H; Y = U). Svi se ostali znakovi vizualno razlikuju od hrvatske latinice (Б = B, Г = G, Д = D, Ж = Ž, З = Z, И = I, Ы = J, Л = L, П = P, Ф = F, Ц = C, Ч = Č, Ш = Š).

Ruski sustav pisma ima za samoglasnike po dva znaka takozvane «tvrde» i «meke» samoglasnike (dakako, riječ je o bilježenju na pismu mekoće ili tvrdoće prethodnoga suglasnika).

Tako postoje:

- Я koje u transliteraciji postaje JA
- Ы koje u transliteraciji postaje Y
- Ю koje u transliteraciji postaje JU
- meki znak (Ь) koji nema glasovnu vrijednost prenosi se u hrvatski sustav kao apostrof (').

Tako je riješen problem navedenih 29 znakova.

Sva tri pravopisa preslovljavaju znak Ш kao ŠČ. Iako transliteracija ne nudi pravila izgovora, taj znak na ruskom odgovara dugom izgovoru mekog glasa Š (dakle, otprilike kao u riječima Mošćenice ili lišće, a ne kao u riječi Medveščak), pa bi bilo pravilnije i u transliteraciji koristiti ŠČ, budući da naš jezik nudi mogućnost odabira između znakova Č i Ć, a odmah bismo riješili i pitanje transkripcije, odnosno sličnosti po zvučanju.

Ostala su još 3 «sporna» znaka – Ъ (tvrdi znak), Э (otvoreno e) i Ё (jo), za koje pravopisi nude različita rješenja. Hrvatski pravopis (Babić-Finka-Moguš, 1996, §257 i 2000, § 251 – ubuduće označavan kao *BFM*) nudi za njih sljedeća rješenja:

- tvrdi znak (Ъ) koji nema glasovnu vrijednost preslovljava kao akut (´)
- otvoreno E (Э) u transliteraciji postaje E ili ostaje Ě
- Ё postaje E ili ostaje Ě.

Pravopis Anića i Silića (ubuduće *AS*) nudi sljedeća rješenja:

- za tvrdi znak (Ъ) nudi ä
- za grafeme Э i Ё predlaže se jedinstvena transliteracija – E.

Najnoviji pravopis troje mladih stručnjaka Lade Badurine, Ivana Markovića i Krešimira Mićanovića (ubuduće *BMM*) mnogo je mjesta posvetio problematici transliteracije i transkripcije, zatražio rješenja od stručnjaka za pojedine jezike, te tako (u navedenom slučaju s rusistima) ponudio najbolja rješenja:

- za tvrdi znak (Ъ) – navodnik (‘’), što je uobičajeno i u drugim transliteracijama
- za znak Э (otvoreno E) – Ě
- za Ě ostavlja isti znak – Ě.

Tako su, napokon, razgraničena tri različita, a slična grafema: E kao **E**, Ě kao **Ě**, te Э kao **Ě**.

Kada obavimo transliteraciju, napravili smo polovicu posla, i to onu lakšu. Međutim, ostaje druga polovica posla koju transliteracija ne rješava, a to je pitanje izgovora transliterirane riječi. Rješenje tog problema trebala bi ponuditi transkripcija, a prvo i osnovno pravilo s kojim treba biti upoznat svatko tko se bavi transkripcijom ruskih riječi jest da ruski ima 10 slova za samoglasnike: pet «tvrđih» (А, Э, Ъ, О, У) i pet «mekih» (Я, Е, И, Ё, Ю), te 2 znaka – tvrdi znak (Ъ) i meki znak (Ь), a svi oni u međusobnim kombinacijama i kombinacijama sa suglasnicima nude različita rješenja i zato se ne mogu uvijek transkribirati na isti način.

Gramatike pojedinih jezika u svojim odjeljcima o fonetici i fonologiji opisuju izgovornu stranu riječi u okviru svoga jezičnog sustava. Hrvatske gramatike razlikuju dva-tri oblika transkripcije: fonetsku i fonološku, odnosno fonetičku, fonemsku i pravopisnu. Akademijina gramatika ruskoga jezika razlikuje tri tipa znanstvene lingvističke transkripcije: fonetsku transkripciju – koja uključuje zapis glasova ruskoga jezika uzimajući u obzir sva njihova fiziološko-akustička svojstva i u tu svrhu koristi posebne oznake za svaki pojedini glas a transkribirani oblik navodi u uglatoj zagradi, fonematsku transkripciju – koja zapisuje foneme u sastavu oblika riječi uvažavajući raznolikosti istog fonema u različitim pozicijama, njihovu tvrdoću, zvučnost itd., i morfofonematsku transkripciju – koja zapisuje foneme u sastavu morfema, pa se tako u zapisu pojavljuju i glasovi kojih nema u izgovoru, te je najbliža pisanom obliku riječi, tj. transliteraciji. Međutim, sve te transkripcije opisuju izgovor unutar vlastitoga jezičnog sustava, a naš je zadatak njihov prijenos u drugi sustav. Za prijenos glasova iz sustava jednoga jezika u drugi koristi se takozvana **praktična transkripcija**, koja ne koristi neke specijalne znakove (pa se time razlikuje i od transliteracije), nego isključivo znakove (slova) jezika-primatelja. Pojam praktične transkripcije A. A. Reformatskij (Rjeformatski) definira kao «prijenos riječi i njihovih sklopova iz jednog jezika u riječi drugoga jezika» (1967:381). Takva, **svakom jeziku posebno prilagođena** transkripcija jedini je prikladni oblik za primjenu u različitim jezičnim sustavima.

Većina nama bliskih jezika koristi se transkripcijom kao sredstvom za prijenos riječi iz jednog sustava u drugi. Svaki jezik nudi transkripciju u skladu sa svojim pravilima izgovora, pa će ruska transliterirana imena Čehov, Tolstoj ili Pelevin Englezi napisati kao Chekhov, Tolstoy i Pelevin, Nijemci kao Tschchow, Tolstoj i Pelewin, a Hrvati kao Čehov, Tolstoj i Pelevin (iako bi trebalo Pjeljevin), dok će, na primjer, riječ Время biti kod Engleza Vremya, kod Nijemaca Wremja, a na hrvatskom bi trebala biti Vremja. Dakle, Englezi i Nijemci koriste transkribirani, prilagođeni svom jeziku model riječi (naziva, imena), ali hrvatski jezik koristi nedosljedan zapis, te bi morao nakon transliteracije napraviti i transkripciju,

i to barem iz dvaju razloga. Prvo – jer transliterirani oblik nije uvijek pogodan za izgovor (Gogol', Dostoevskij), odnosno traži poznavanje značenja znaka (u prvom slučaju - L' što u izgovoru nalikuje na LJ, a u drugom – E, što zvuči kao JE), a drugo – jer je ruski kao i hrvatski slavenski, flektivni i **sintetički** jezik, kojemu **tek** transkripcija omogućava riješiti problem koji ne postoji u analitičkim jezicima, tj. morfološku promjenu riječi kroz padeže, svojstvenu obama jezicima (u slučaju Dostoevskij nije prepoznatljiv pridjevski oblik). Kako taj problem rješavaju naši pravopisi?

BFM se zadržava na pitanju transliteracije i taj problem dalje ne razrađuje, osim što spominje da se neka imena tradicionalno kroatiziraju kao npr. Rusija (§234, 1996). **AS** (str. 200 – 201) nudi 14 obveznih pravila transkripcije glasova i još četiri fakultativna, te napominje da se ruski pridjevski oblici imena kao Dostoevskij i Krupskaja transkribiraju kao Dostojevski i Krupska. **BMM** u tablici navodi iza transliteracije i transkripciju, obraćajući pozornost na pojedine problemske slučajeve. Međutim, rješenja koja su ponuđena ne mogu nas u potpunosti zadovoljiti.

Rukovodeći se načelima **što točnijeg izgovora ruske riječi i izgovornim mogućnostima hrvatskoga govornika** da rusku riječ izgovori što pravilnije, a da pritom ne mora znati ruski jezik, analizirat ćemo pojedine probleme i ponuđena rješenja, te ponuditi svoja.

Krenut ćemo od transliteriranih oblika i njihova transkribiranog ponuđenog rješenja zanemarujući pritom problem znaka i zvuka Ш, jer smo već kod transliteracije ponudili ŠĆ kao rješenje, pa prema tome predložimo transliteraciju i transkripciju imena Щукин, Щерба, Зошенко i Щедрин u obliku Šćukin, Šćerba, Zošćenko i Šćedin.

Analizirat ćemo nekoliko problemskih skupina glasova. Počet ćemo od onoga što nam je najbliže. Iako ruski nema glasove LJ i NJ, palatalizirane kao u hrvatskom, kada slušamo taj jezik čini nam se da ih čujemo, što je donekle točno.

1. problem: transkripcija transliteriranih N i L ispred vokala i mekog znaka

Uzmimo kao primjer riječ объединение (*udruga*) koja se često pojavljuje i u nazivima. Nju bi trebalo transliterirati kao ob'edinenie i transkribirati kao objedinjenjije, dakle rusko NE je NJE, a NI hrvatsko NJI. (Inače, u navedenoj riječi uočavamo još jedan problem: transkripciju E nakon tvrdog znaka ('E JE).) Kako hrvatski jezik ima glas NJ, logično je da će ruski vokali E, Ě i I iza N zahtijevati u hrvatskom NJ: pitanje N+JA → NJA i N+JU NJU riješili smo već transliteracijom, dok se N+E → NJE, N+Ě → NJO i N+I → NJI rješavaju transkripcijom. Navedeno vrijedi i za glas L u jednakim pozicijama.

Takva rješenja nude i naši pravopisi – **BMM** kao obvezno, a **AS** kao moguće rješenje: Nekrasov – Njekrasov, Turgenev – Turgenjev (trebalo bi Turgjenjev), Nina – Njina, Bunin – Bunjin, Dežnev – Dežnjov (trebalo bi Dježnjov), te Železnov – Željeznov, Lena – Ljena, Liza – Ljiza, Glinka Gljinka, Koroljev – Koroljov, ili sljedeći primjeri – Zelenin – Zeljenjin (trebalo bi Zjeljenjin), Hlebnikov – Hljebnjikov. Jednako bi trebalo postupiti i s već poznatim riječima, te bi Lenjin trebao biti Ljenjin, a Lenjingrad – Ljenjingrad, kao i što bi rijeka Neva trebala biti Njeva.

Ovamo treba pridodati i slučajeve kada se iza N ili L pojavljuje meki znak, jer se u

tom slučaju oni izgovaraju slično našim glasovima NJ i LJ. Dakle kombinacije N' i L', kao u slučajevima Suzdal' – Suzdalj i Kazan' – Kazanj, tj. rješenja kao u BMM: Kol'cov – Koljcov, Rjazan' – Rjazanj.

Iz navedenoga možemo izvesti **pravilo**: N i L u kombinaciji s transliteriranim samoglasnicima JA, E, I, Ě i JU daju u transkripciji grafemske skupove NJA, LJA, NJE, LJE, NJO, LJO, NJI, LJI, NJU i LJU, a kombinacije N' i L' postaju NJ i LJ.

2. problem: transkripcija transliteriranih E, Ě i Ė

Navedeni problem smo već riješili za slučajeve kada se ispred tih samoglasnika nađu L i N, međutim, treba riješiti i ostale slučajeve.

1. E → JE: **BMM** razmatra dvije pozicije slova E i rješava ih kao i **AS**:

1. E na početku riječi pretvara se u JE (#E → JE): Ekaterina – Jekaterina, Evgenij – Jevgenij, Esenin – Jesenjin. S ovim se rješenjem možemo potpuno složiti.

2. dvostruko E (EE → JE): Andreevna – Andrejevna; Nureev – Nurejev.

S ovim se rješenjem slažemo djelomično. Naime, drugo E je riješeno kao JE, što je u redu, ali je zanemareno prvo E. U praksi to znači da je ono ostalo E (Andrejevna, Nurejev). Mislimo da bi to trebalo ujednačiti, tj. prvo E također dosljedno transkribirati kao JE, tj. kao Andrejevna i Nurjejev, te Jevgenij i Jesenjin. Navedena nedosljednost uočava se i u drugim primjerima, pa se ponekad E transkribira kao JE (Vera – Vjera, Cvetaeva – Cvjetajeva, Repin – Rjepin, Sedov – Sjedov), a ponekad kao E (Nadežda – Nadežda, Deržavin – Deržavin, Petrov – Petrov, Tereškova – Tereškova). Mislimo da bi sve te slučajeve trebalo ujednačiti, tj. E nakon suglasnika također dosljedno transkribirati kao JE, pa bismo dobili sljedeća rješenja: Nadježda, Djeržavin, Pjetrov, Tjerješkova. Artikulacijski sustav hrvatskoga govornika i fonološki sustav hrvatskoga jezika omogućavaju izgovor navedenih riječi bez ikakvog problema, a takva transkripcija nudi i dio izvorne «mekoće» ruskoga jezika. Iz tog smo razloga od Peterburg dobili Pjetjeburg, od Turgenjev – Turgjenjev itd. Možda to sada izgleda malo neobično, ali jedino na taj način možemo napraviti dosljednu i sustavnu praktičnu transkripciju.

Jedini slučaj kada bi E trebalo ostati E jest kada se pojavljuje nakon C, Č, Ž, Š ili ŠĆ, kao u primjerima: Gercen → Gjercen; Zoščenko, Železnov → Željeznov, Čehov ili npr. u riječi bol'se – bol'se, jer se u ruskom navedene kombinacije tako izgovaraju.

Iz navedenoga možemo izvesti **pravilo**: rusko E transkribira se na hrvatski kao JE, osim nakon slova C, Č, Ž, Š i ŠĆ – tada se transkribira kao E.

2. Ě → JO (i oblik IO → JO): Ě se izgovara JO na početku riječi kao u riječi ež – jož (jež), iza samoglasnika kao kod eě – jejo (njezin), iza suglasnika (Pětr – Pjotr, Fědor – Fjodor), osim iza Č, Ž, Š i ŠĆ. Iza njih se izgovara i piše O: Gorbačëv – Gorbačov, Hruščëv – Hruščov, žëny – žoni (supruga), šëlk – šolk (svila). Kod ruskih imena Ě se ne pojavljuje na početku

riječi. Na početku (i to stranih imena i naziva) se pojavljuje IO, npr. **Iosif, Iordanjija**. Takve bi slučajeve također trebalo transkribirati pomoću JO: **Josif, Jordanjija**. Iz navedenoga možemo izvesti **pravilo**: rusko Ė se transkribira kao JO, osim nakon slova Č, Ž, Š i ŠĆ – tada se transkribira kao O.

3. Ė → E: Otvoreno Ė u hrvatski se sustav transkribira kao obično E: **Ėstonija – Estonjija**. Dakle, možemo definirati **pravilo**: rusko Ė se uvijek transkribira kao E.

3. problem: transkripcija samoglasnika I i Y

Ruski samoglasnik Y ima bitno drugačiju artikulaciju od hrvatskoga I. Hrvatski jezik ne poznaje samoglasnik koji bilježimo s Y, ali i I i Y prenosimo na hrvatski slovom I. Ispred I ruski se suglasnici umekšavaju. Zbog toga predlažemo da se rusko NI i LI transkribiraju kao NJI, LJI (v. 1. problem), dok na početku riječi ili u poziciji iza drugih suglasnika rusko I treba ostati I: Igor' – Igor, Vladimir – Vladimir, **Zimin – Zimin**, Konstantin – Konstantin. Kada bismo im dodali ispred J, dobili bismo mekše glasove nego što su u ruskom, a artikulacijski bi oni bili neprirodni za hrvatskoga govornika. Jedino bi slučajeve u kojem se pojavljuju dva I (I+I) trebalo transkribirati kao –IJI (Marii → **Mariji**; Mariinskij teatr – **Marijinski teatr**), osim na početku (zapravo neruskih) riječi, kada se jedno I gubi (**Iisus – Isus**).

Razlika između ruskih I i Y, kao što je rečeno, u hrvatskom se poništava, pa je: Krylov – Krilov, Baryšnikov – **Barišnjikov**.

Iz navedenoga proizlazi **pravilo**: transkribirana ruska slova I i Y se prenose na hrvatski kao I. Iznimka su slučajevi: N+I → NJI i L+I → LJI, te I+I → IJI unutar ili na kraju riječi.

4. problem: transkripcija mekoga i tvrdoga znaka

Za slučajeve N' i L' već smo rekli da ih transkribiramo kao NJ i LJ.

Pravopis **BMM** razmatra sljedeće slučajeve transkripcije i transliteracije mekog znaka: Kerč' – Kerč, Ob' – Ob, Perm' – Perm, Vas'ka – Vaska, dakle zanemaruje se umekšavanje suglasnika, osim kod Fed'ka – Fedjka i Mit'ka – Mitjka. Smatramo da bi i u ta dva potonja slučaja trebalo zanemariti meki znak, jer su hrvatskom govorniku nesvojtveni takvi glasovni skupovi, a otići korak dalje u Feđka i Mićka, značilo bi napraviti pohrvaćivanje ruskih imena, što ne bi bilo adekvatno rješenje (poznato nam je i iz jednostavnijih izgovornih skupova TJA i TJU, kao npr. ime Katja – Kaća i pjesma Katjuša – Kaćuša).

Isto ćemo učiniti i kada se meki znak nađe ispred slova za samoglasnik, tj. kada se pojavljuju kombinacije БЯ, БИ, БЮ, БЕ, БĖ. Pravopisi ne nude za njih rješenja osim slučaja 'E → JE: Jur'ev – Jurjev, Prokof'ev – Prokofjev) u **BMM**, jer se oni rijetko pojavljuju u nominativnom obliku ruskih imena, ali ih često susrećemo u drugim riječima. Slažemo se s njihovom transliteracijom ('JA, 'I, 'JU, 'E, 'Ė) kako navodi BMM, kao i transkripcijom (JA, JI, JU, JE, JO). Međutim, pojavljuje se jedan novi problem u tim slučajevima, kao npr. u riječi воскресенье – voskresen'e – voskrjesen'je (*nedjelja*). U tom ćemo slučaju jedno J «poništiti», pa će konačno rješenje transkripcije biti: voskrjesen'je.

Tvrđi znak se u transkripciji uvijek zanemaruje: **Ob**’javin – **Obj**avin.

Dakle, kao **pravilo** možemo reći da se u transkripciji meki i tvrđi znak zanemaruju, osim u kombinaciji N’ → NJ i L’ → LJ, kada se meki znak transkribira kao J (v. 1. problem).

5. problem: dvostruki znakovi

U prethodnim točkama naišli smo na problem dvostrukih znakova (**I**isus – **I**sus, **v**oskresen’e – **v**oskrjesjenjje – **v**oskrjesjenje). Njih treba dosljedno transkribirati samo jednim znakom, što vrijedi i za imena: **M**ajja – **M**aja ili **A**anna – **A**na. Jedina iznimka je pojava I+I unutar i na kraju riječi → IJI (**M**arii – **M**ariji; **M**ariinskij – **M**arijinski) (v. 3. problem).

6. (dodatni) problem: vrsta riječi

Dodatni problem praktične transkripcije nije više artikulacijski nego morfološki. Naime, ruski jezik, kao i hrvatski, razlikuje imeničku i pridjevsku deklinaciju, odnosno nekoliko tipova kako jedne, tako i druge.

Najspornije pitanje transkripcije je pitanje pridjevskih nastavaka koje često susrećemo u ruskom jeziku uopće, dijelom i u prezimenima, a prenosimo ih kao pridjeve /kada su nam poznati **дежурный** – **dežurnyj** (dežurni); **Достоевский** – **Dostoevskij** (Dostojevski)/, ali ih ne pretvaramo u pridjeve kada ih ne prepoznamo (**Sluckaja** – **Sluckaja**; **Politovskaja** – **Poljitovskaja**) i tako stvaramo nered u jeziku. Čak i **BMM** dopušta da se prezimena suvremenih osoba ne prilagođavaju, što nam se čini spornim, jer ona dovode do čudnih oblika u hrvatskom jeziku, tj. do toga da se pridjevi iznova popridjevljuju. A problem se može jednostavno riješiti: sve riječi u muškom rodu (osim muških imena poput **Grigorij**) koje u ruskom završavaju na –IJ (–YJ) treba skratiti na –I, a one ženskoga roda koje završavaju na –AJA (–JAJA) treba skratiti na –A (–JA) i problem je riješen: **Nižnij** – **Njižnji**; **Belyj** – **Bjeli**; **Čajkovskij** – **Čajkovski**, **Sluckaja** – **Slucka**, **Politovskaja** – **Poljitovska**. Deklinacija tih oblika hrvatskom govorniku neće predstavljati problem. Tako bi na primjer izraz *ljetna noć* s ruskoga **летняя ночь** trebalo transliterirati kao **letnjaja noć**, ali transkribirati kao **ljetnja noć**, jer će jedino taj oblik biti primjenjiv za deklinaciju. Isto treba učiniti i sa srednjim rodom: **доброе** – **dobroe** – **dobro(je)** – dobro, te s množinom, gdje je stanje nešto složenije, jer ruski jezik ne razlikuje tri roda kod pridjeva, pa će **добрые люди** (**dobrye ljudi**) postati **dobri(je)** – **dobri ljudi**, **добрые женщины** (**dobrye ženščiny**) – **dobri(je)**, tj. **dobri ženščini**, a **добрые дети** (**dobrye deti**) – **dobri(je)**, tj. **dobri djete**. U svakom slučaju, ruski ćemo pridjevski nastavak skratiti za posljednji ruski znak, koji se pojavljuje kao jedno slovo (-J u muškom rodu), ili kao jedan grafem za naša dva slova (-JA u ženskom, te -JE u srednjem rodu i množini). Pritom, ponavljamo, treba paziti na muška imena. Za njih to pravilo ne vrijedi, jer nisu pridjevi, pa će tako **Vasilij** (**Vasiljij**) ili **Grigorij** sačuvati -J na kraju.

Ostali su pridjevi također neobično riješeni: sada se prezime **Tolstoj**, što je zapravo pridjev **Толсти** (**Tusti**), deklinira po imeničkoj deklinaciji, dok se npr. **Trubeckój**, što je također pridjev – **Trubjěcki**, deklinira kao pridjev. I ovdje bi trebalo provesti ujednačavanje, te sve takve riječi deklinirati ujednačeno. Iako logika jezika nalaže da pridjeve dekliniramo po

pridjevskoj deklinaciji, to bi nam ovdje stvorilo dva dodatna problema – promjenu nastavka i naglasaka, što bi rezultiralo neprepoznatljivošću riječi, te je stoga ipak bolje deklinirati ih po imeničkoj deklinaciji, pa će genitiv biti Tolstoja i Trubeckoja (Trubjeckója).

Zbrka postoji i kod pridjeva na –IN. U ruskome se oni dekliniraju kao pridjevi po posebnom tipu deklinacije, ali ostaju pridjevi, što se najbolje vidi u instrumentalu: s Pelevinym (Peljevinim). U hrvatskom pak riječ *mamin* dekliniramo kao pridjev *maminog* ili u neodređenom obliku *mamina*, dok je instrumental te riječi *maminim*, dakle pridjev. U hrvatskom rusko prezime Pelevin (Pjeljevin) ima instrumental Pelevinom (Pjeljevinom), a Staljin – Staljinom (kao i stolom), što znači da ih dekliniramo kao imenice, pa kada je već tradicija takva, predlažemo da ostane imenička deklinacija (Maramzin – Maramzinom), kako ne bismo dodatno zakomplicirali problem.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Pokazali smo koliko problema ima s transliteracijom i transkripcijom ruskih riječi. Ponudimo čitatelju gotovo rješenje za pisanje i čitanje, kako ne bi morao učiti znakove transliteracije i osnove ruskoga jezika da bi mogao pravilno zapisati i prepoznati vrstu riječi, te je relativno pravilno izgovoriti i, na taj način, izbjegnimo pogriješke do kojih danas dolazi. Ostanemo li **samo** na transliteraciji, ostat će nam Politovskaja – Politovskaje, a kako se stvari razvijaju uskoro ćemo vjerojatno u praksi naići i na oblike Dostoevskij – Dostoevskija i Gogol' – Gogol'a, što će u izgovoru dati Gogola, Gogolom...

Tradicija izvornog pisanja i pravilnost izgovora mogu se pomiriti. Pišimo ruske nazive u transliteriranom obliku, jer taj oblik uvodi čitatelja u načela pisanja na stranom jeziku (engleski Shakespeare, njemački Goethe, ruski Dostoevskij), ali navedimo u zagradi **barem** u slučaju ruskih riječi (mislimo da bismo tako trebali postupati i s riječima iz drugih jezika, jer bi to sigurno pridonijelo pravilnijem izgovoru stranih riječi, ali to pitanje ostavljamo stručnjacima za druge jezike) i izvorni oblik riječi, naravno najčešće imena ili naziva (Dostojevski), i riješit ćemo problem, jer nam on jamči relativno ispravan izgovor. Dakle, iza Dostoevskij (Dostojevski), iza Gogol' (Gogolj), iza Nekrasov (Njekrasov), iza Politovskaja (Poljitovska). Naravno, postoje i slučajevi kada se podudaraju transliterirani i transkribirani oblici. U tim slučajevima ne treba navoditi oba oblika, nego samo konačni, transkribirani oblik.

Posebni problem kod ruskih riječi predstavlja naglasak, naročito kod osobnih imena. Taj problem ne možemo riješiti u potpunosti, jer je ruskom jeziku svojstvena velika pomičnost naglasaka (u jednom padežu je naglasak na jednom slogu, a u nekom drugom padežu na nekom drugom slogu), pretvaranje glasa O u A u nenaglašenim pozicijama, obezvučenje suglasnika na kraju riječi, redukcije, progresivna i regresivna asimilacija itd. Upuštati se u to, znači prijeći granicu hrvatskoga jezika i baviti se pitanjima koja se tiču znanstvene transkripcije unutar jednoga jezika.

Dio problema koji bi se ipak mogao riješiti, a odnosio bi se na međujezični sustav, mogli bismo riješiti tako da u nominativu stavimo oznaku za naglasak na pravo mjesto. Važno je napomenuti da se ovdje ne radi o tipu naglasaka kao u hrvatskom jeziku, nego isključivo o

oznaci za mjesto naglasaka. Možda se to čini prezahativnim, ali zasigurno bi donijelo rezultate. Tada ne bismo slušali pogrešne naglaske tipa Irína Sluckája, Miháil Bulgakóv, nego bismo znali kako se ta imena izgovaraju: Irína Slúcka, Mihaíl Bulgákov.

Tako bismo u **tri koraka** riješili velik dio pravopisnog i ortoepskog problema:

1. korak – **transliteracija**: Борис Ельцин bi postao Boris El'cin, а Михаил Горбачёв – Mihail Gorbačëv
2. korak – **transkripcija**: u zagradi bi bila navedena njihova transkribirana imena (Boris Jel'cin, Mihail Gorbačov)
3. korak – **akcentuacija**: označavanjem mjesta naglasaka na transkribiranom obliku (Boris Jél'cin, Miháil Gorbačov) čitatelj bi već vrlo solidno ta imena mogao izgovoriti.

Naravno, sva rješenja su kompromisna, te nismo time riješili sva pitanja idealno, ali drugačije nije niti moguće, kao što nije moguće nastaviti transkripciju jer smo stigli do granice dvaju sustava. Približili smo se izvorniku, a nismo zašli u drugi jezik, predaleko u transkripciju, jer bi već sljedeći korak (pretvaranje Borís u Barís, Gorbačov u Garbačov, Njevá u Njivá, jazík u jizik) značio ulazak u sustav ruskoga jezika, u problematiku jednojezične transkripcije (pri čemu vrlo simplificiranu, nepotpunu i, u krajnjoj liniji, netočnu), te bi od čitatelja zahtijevao dodatna znanja o jeziku i otvarao neka nova pitanja.

Postupak transliteracije svatko lako može naučiti, dok problem transkripcije zahtijeva svladavanje navedenih pravila. Pokušali smo ga razraditi za govornike hrvatskoga jezika u najsažetijem obliku i na kraju donosimo tablicu s primjerima, koja bi svakomu trebala pomoći u prijenosu ruskoga pisma u hrvatski grafijski sustav, te, nadamo se, spriječiti preuzimanje ruskih riječi preko neslavenskih jezika.

Napomena: u tablici su pridjevski nastavci označeni crticom ispred nastavka i kurzivom, kao i primjeri na koje se odnose.

Ruski grafem	Transliter. znak	Transkrip. grafem	Primjeri
а	а	а	Анна – Anna (Ána); Андрей – Andrej (Andrjéj); Андреевна – Andreevna (Andrjéjevna)
-ая	-aja	-a	Политовская – <i>Politovskaja (Poljítovska)</i>
б	б	б	Борис – Boris; Бунин – Bunin (Búnjin)
в	в	в	Владимир – Vladimir; Василий – Vasilij (Vasiljij)
г	г	г	Гоголь – Gogol' (Gógolj); гулаг – gulág
д	д	д	Достоевский – Dostoevskij (Dostojévski)
е	е	je	Елена – Elena (Jeljéna); Ельцин – El'cin (Jél'cin); объявление – ob"javlenie (objavlénjije)
		е nakon с,č,ž,š,š	Герцен – Gercen (Gjércen); Зоценко – Zóšćnko, Железнов – Železnov (Željeznóv), Чехов – Čěhov, больше – bol'se (bóljše)

-ee	-ee	-e (-je nakon l, n)	<i>хорошее здоровье – horošee zdorov'e (horóe (horóe zdoróvje)</i> <i>синее море – sinee more – (sinje mórje)</i>
ě	ě	jo	Королёв – Korolëv (Koroljón); ёж – èž (jož); огонёк – ogoňek (ogonjók); копьё – kop'ë (kopjób)
		o nakon č,ž,š,š	Горбачёв – Gorbačëv (Gorbačov), Хрущёв – Hruščëv (Hruščóv), жёны – žëny (žóni), шёлк – šëlk (šolk)
ж	ž	ž	Железнов – Železnov (Željeznób)
з	z	z	Зимин – Zimin; Зюганов – Zjugánov; Кузнецов – Kuznecov (Kuznjecóv)
и	i	i	Иванов – Ivánov; Иисус – Iisus (Isús); Григорий – Grigórij
		ji nakon l, n, i	Нина – Nína (Njína); Жигули – Žiguli (Žigulj); Василий – Vasilij (Vasiljij); Марии – Marii (Mariji)
ио	io	jo	Иосиф – Iosif (Jósif)
-ий	-ij	-i	<i>Достоевский – Dostoevskij (Dostojévski); маленький – malen'kij (máljenjki)</i>
-ие	-ie	-i (-ji nakon l, n)	<i>летние ночи – letnie noči (ljétnji nóči); Крупские – Krupskie (Krupski)</i>
й	j	j	Алтай – Altáj, йод – jod; Майя – Majja (Mája)
к	k	k	Курникова – Kurnikova (Kurnjikova); Калашников – Kalašnikov (Kalášnjikov)
л	l	l	Люберцы – Ljubercy (Ljuberci); Ладога – Ládoga; Людмила – Ljudmila
ль	l'	lj	боль – bol' (bolj); Гжель – Gžel' (Gželj); кольцо – kol'co (koljco)
ле	le	lje	Лена – Lena (Ljéna); Ленинград – Leningrad (Ljenjigrád); маленький – malen'kij (máljenjki)
ли	li	lji	Лиза – Liza (Ljiza); Глинка – Glinka (Gljínka); Калинка – Kalínka (Kaljínka)
м	m	m	Москва – Moskvá; Маяковский – Majakovskij (Majakóvski)
н	n	n	ния – njánja; Новгород – Novgorod (Nóvgorod)
		nj	Рязань – Rjazan' (Rjazánj); Казань – Kazan' (Kazánj); маленькие – malen'kie (máljenjki)
не	ne	nje	Нева – Neva (Njevá); Некрасов – Nekrasov (Njekrásov)
ни	ni	nji	Нижний – Nižnij (Njízni); Бакунин – Bakunin (Bakúnjin)
о	o	o	Объявин – Ob'javín (Objávin); Одесса – Odessa (Odésa); огонь – ogon' (ogónj)
		-o	<i>Коломенское – Kolomenskoe (Kolómjensko)</i>
-ое	-oe	-o	
п	p	p	Пелевин – Pelevín (Pjeljévin); пить – pit' (pit); пью – p'ju (pju); песок – pesok (pjesók)

р	г	г	Распутин – Raspútin; Романовы – Romanovy (Románovi); Рерих – Rerih (Rjérih); Рождество – Roždество (Roždjestvo)
с	с	с	Слуцкая – Sluckaja (Slúcka); Вася – Vásja; Васильевич – Vasil'evič (Vasíljevič); Сибирь – Sibir' (Sibir)
т	т	т	Тверь – Tver' (Tvjer); Путин – Rútin; тётя – tětja (tjótja); Тургенев – Turgenev (Turgjénjev); Туpoleв – Turpolev (Túpolev); Трубецкой – Trubeckoj (Trubjéckoj)
у	у	у	Успенский – Uspenskij (Uspjénski); Спутник – Sputnik (Spútnik)
ф	ф	ф	Федя – Fédja; Фёдор – Fëdor (Fjódor); Агафья – Agaf'ja (Agáfja)
х	х	х	Хабаровск – Habárovsk; Михаил – Mihaíl; Пасха – Pásha
ц	с	с	Цветаева – Cvetaeva (Cvjetájeva); Циолковский – Ciolkovskij (Ciolkóvski); церковь – cerkov' (cérkov)
ч	č	č	Чехов – Čehov; Чечня – Čečnjá; чьи – č'i (čji); четыре – četyre (četirje); четверо – četvero (čétvjerо)
ш	š	š	Шаляпин – Šaljápin; шерсть – šerst' (šerst); шёлк – šèlk (šolk); Шубин – Šúbin
щ	š	š	Щедрин – Šedrin; щи – ši; пища – piša
ъ	“	ø	объявление – ob"javlenie (objavlénjije); въехать – v"ehat' (vjéhat)
ы	у	и	Крылов – Krylov (Krilón); Барышников – Baryšnikov (Barišnjikov); выбежать – vybežat' (vibježat); Салтыков – Saltykov (Saltikón)
-ый	-yj	-i	Белый – Belyj (Bjéli); Чёрный – Černyj (Čórni)
-ые	-ye	-i	Чистые Пруды – Čistye Prudy (Čisti Prudi)
ь	'	ø	Обь – Ob' (Ob); копьё – kop'ë (kopjó); Коровьев – Korov'ev (Korónjev); ферзь – ferz' (ferz); дьявол – d"javol (djávol)
		j nakon l, n	почтальон – počtal'on (počtaljón); больно – bol'no (bóljno); Казань – Kazan' (Kazánj); мальчик – mal'čik (máljčik)
э	é	е	Эстония – Éstonija (Estónjija); это – éto (éto); мэр – mér (mer)
ю	ju	ju	Юрий – Júrij; Юрьев – Jur'ev (Júrjev); Тютчев – Tjútčev
я	ja	ja	Якутия – Jakútija; Яковлев – Jakovlev (Jákovljev); пять – pjat' (pjat); Митя – Mítja;
-яя	-jaja	-ja	летняя ночь – letnjaja noč' (ljétnja noč); нижняя пуговица – nižnjaja pugovica (nižnja pugovica)

LITERATURA:

- Babić, S. i dr. (1996): *Hrvatski pravopis*. Zagreb, Školska knjiga.
- Babić, S. i dr. (2000): *Hrvatski pravopis*. Zagreb, Školska knjiga.

- Anić, V., Silić, J. (2001): *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb, Novi Liber – Školska knjiga.
- Badurina, L. i dr. (2007): *Hrvatski pravopis*. Zagreb, Matica hrvatska.
- Barić, E. i dr. (1990): *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb, Školska knjiga.
- Babić, S. i dr. (1991): *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb, HAZU – Globus.
- АН СССР – Институт русского языка (отв. ред. Н. Ю. Шведова) (1970): *Грамматика современного русского литературного языка*. Москва, Наука.
- Реформатский, А. А. (1967): *Введение в языкознание*. Москва, Просвещение.
- www.transliteration.ru

РУССКИЙ И ХОРВАТСКИЙ ЯЗЫК: ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ И / ИЛИ ТРАНСКРИПЦИЯ

РЕЗЮМЕ

Статья обсуждает тему передачи слов (прежде всего имен и названий) из русского языка в хорватский язык. Описывается обстановка в настоящий момент. Многие русскоязычные слова входят в хорватский язык через английский язык, и, таким способом, нарушается логика славянских языков и им свойственные грамматические правила. Орфографические правила хорватского языка решают эту проблему по-разному. В статье предлагается систематическая передача слов в трех шагах: сначала transliteracija, потом transkripcija и, в конце, обозначение ударений

Ключевые слова: русский язык, хорватский язык, transliteracija, transkripcija